

QARABAĞ ŞƏHƏRLƏRİNİN MÜASİR SİMASI

Vəliyeva Sədaqət- memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AzMIU, sadagat1950@gmail.com

Xülasə. Bu məqsədlə, Qarabağın, doğrudan da, Azərbaycanın dilbər guşəsinə çevrilməsi üçün orada məskunlaşan əhalinin həyatını komfortlu və təhlükəsiz edən, qarşılıqlı informasiya və kommunikativ texnologiyalar vasitəsilə şəhərdaxili proseslərin idarə edilməsini sadələşdirən „ağıllı şəhər”lərin-Smart Siti yaranmasına böyük ehtiyac var. Bu gün bir çox inkişaf etmiş ölkələr ağıllı şəhər və ağıllı kənd layihələrinə üstünlük verir. Azərbaycanda „ağıllı şəhər” konsepsiyasının tətbiqi ilə bağlı araşdırma aparılması və pilot layihə həyata keçirilməsi imkanlarının müəyyən edilməsi Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il 27 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş „Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020-2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nda öz əksini tapmışdır. Prezident İlham Əliyev çıxışlarından birində: „Bildiyiniz kimi, Davos Ümumdünya İqtisadi Forumunda iştirakım zamanı 10-larla şirkətlə görüşlərim olur. Onların böyük əksəriyyəti texnoloji şirkətlərdir. Bu görüşlər əsnasında görürəm ki, dünyada hansı yeniliklər var, hansı müsbət inkişaf var, və çalışıram ki, o şirkətləri Azərbaycana cəlb edim. Ona görə „ağıllı şəhər”, „ağıllı kənd” konsepsiyası işlənməlidir və tətbiq edilməlidir.”- deyə bəyan etmişdir..

Açar sözlər: Qarabağ, memarlıq abidələri, „ağıllı şəhər”, „ağıllı kənd” konsepsiyası

Şairlərin təbiri ilə desək, Qarabağ Azərbaycanın dilbər guşələrindən olub, qədim zamanlardan sivilizasiya və mədəniyyətin beşiyidir. Bu diyar hələ b. e.ə. iv əsrdə Qafqaz Albaniyası dövlətinin əmələ gəlməsi ilə tarixə iz salmışdır. Qafqaz Albaniyasının memarlığı şərq xristian memarlığına uyğun olan qanunauyğunluqları özündə əks etdirərək inkişaf etmişdir. Bu gün erməni qəsbkarlarının Azərbaycana qarşı törətdiyi işğalçı fəaliyyəti əsasən Qarabağ xristian abidələrinin mənimlənilib erməniləşdirilməsi missiyasını yerinə yönəlmişdir [1]. Böyük Ermənistan xülyası ilə yaşayan üzdən iraq qonşularımızın, bu gün xarabalıqlara çevirdikləri Azərbaycan şəhərlərini zəngin tarixi informasiya daşıyan mədəni irsdən təcrid edərək yer üzündən silməyə çalışmışlar. Bu baxımdan zərər çəkmiş şəhərlərin sözün əsl mənasında bərpası deyil, yenidən salınmasına ehtiyac var. Belə ki, müasir dövrün bütün tələblərinə cavab verən şəhərlərin salınmasına, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yerlə yeksan edilmiş yaşayış məntəqələrinin dirçəldilməsi probleminin həlli ilə başlamaq bu günün ümdə məsələsidir.

Bu məqsədlə, Qarabağın, doğrudan da, Azərbaycanın dilbər guşəsinə çevrilməsi üçün orada məskunlaşan əhalinin həyatını komfortlu və təhlükəsiz edən, qarşılıqlı informasiya və kommunikativ texnologiyalar vasitəsilə şəhərdaxili proseslərin idarə edilməsini sadələşdirən „ağıllı şəhər”lərin-Smart Siti yaranmasına böyük ehtiyac var. Bu gün bir çox inkişaf etmiş ölkələr ağıllı şəhər və ağıllı kənd layihələrinə üstünlük verir. Azərbaycanda „ağıllı şəhər” konsepsiyasının tətbiqi ilə bağlı araşdırma aparılması və pilot layihə həyata keçirilməsi imkanlarının müəyyən edilməsi Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il 27 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş „Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020-2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nda öz əksini tapmışdır. Prezident İlham Əliyev çıxışlarından birində: „Bildiyiniz kimi, Davos Ümumdünya İqtisadi Forumunda iştirakım zamanı 10-larla şirkətlə görüşlərim olur. Onların böyük əksəriyyəti texnoloji şirkətlərdir. Bu görüşlər əsnasında görürəm ki, dünyada hansı yeniliklər var, hansı müsbət inkişaf var, və çalışıram ki, o şirkətləri Azərbaycana cəlb edim. Ona görə „ağıllı şəhər”, „ağıllı kənd” konsepsiyası işlənməlidir və tətbiq edilməlidir.”- deyə bəyan etmişdir.

Zəfərlə başa çatın İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda texnoloji əsaslarla şəhərsalmanın həyata keçirilməsi istiqamətində bir çox işlərə start verilmişdir. Belə şəhərlərin salınmasına məhz Qarabağdan başlanması vaxtı ilə öz doğma torpaqlarından didərgin düşmüş qaçqın və köçgünlərin böyük ruh yüksəkliyi ilə geri qayıtmasına təkan vermiş olar. Hal-hazırda yeni texnologiyalardan və alternativ enerji mənbələrindən istifadə edilməsi haqqında ölkə prezidentinin fikrini təsdiqləyərək qeyd etmək lazımdır ki, Qarabağ ərazisi Naxçıvan muxtar respublikasından sonra, insolyasiya üzrə ikinci yeri tutduğunu nəzərə alsaq, respublikamızda „ağıllı şəhərlərin” məhz burada inşasına başlamaqla erməni təcavüzkarlarına layiqli cavab vermiş olarıq. Həm də nəzərdən qaçırmayaq ki, bu ərazidə beynəlxalq aeroportların tikilməsi, istər-istəməz salınacaq şəhərlərdə də yeni informasiya və kommunikativ texnologiyaların qarşılıqlı sistemlərinin həyata keçirilməsi ilə yerinə düşərli olar. Smart- texnologiyalarla yaşamaq həm sadə, həm də komfortlu olacaq ki, bu çox vacib məsələlərdən biridir. BMT-nin 2018-ci il

nəticələrinə görə 55% əhali bu gün şəhərlərdə yaşayır. 2030-cu il üçün isə yerin 60%-dən çox əhalisi 500000-dən artıq olan şəhərlərdə yaşayacaq. Urbanizasiya prosesini saxlamaq mümkün deyil, buna görə də komfort və təhlükəsizliyi təmin etmək, yeni şəhərlərin ağıllı idarə edilməsi, smart texnologiyalardan istifadə bu gün böyük əhəmiyyət kəsb edir. İlk növbədə qeyd etmək vacibdir ki, ölkə prezidenti azad edilmiş ərazilərdə şəhər və kəndlərin –sıfırdan qurulacağından söhbət açaraq “Smart-siti, Smart-village”, “ağıllı şəhər və kənd” layihələrinin konsepsiyalarının hazırlanması haqqında 19 aprel 2021-ci ildə Sərəncam vermişdir [3].

Bu məqsədlə 2 iyun, 2021-ci ildə Prezident tərəfindən Zəngilan rayonunun Ağalı kəndinin ərazisində „ağıllı kənd,“ layihəsinin təməli qoyulmuşdur və tikinti işləri davam etdirilir [5]. Burada hər şey sıfırdan qurulmağa başladığından nəticədə texnoloji qaydalara əməl edilən mükəmməl görünüş və infrastruktur əmələ gələcəkdir. Ümumiyyətlə, „Ağıllı kənd” və „ağıllı şəhər” eyni ərazidir ki, orada məlumat toplamaq üçün müxtəlif elektronik və rəqəmsal metodlardan, sensorlardan istifadə edilir. Toplanmış məlumatlardan əldə edilən anlayışlar aktivlərin və resursların səmərəli istifadəsinə yönəldilir. Nümunə olaraq, elektrik enerjisi və su sərfiyyatının elektronlaşdırılması, müəyyən edilmiş yerlərdə toplanmasını göstərmək olar. Bu konsepsiyada Əşyaların interneti, Süni intellekt, Blokçeyn və s. texnologiyalar tətbiq olunur. Bu texnologiyalar əsasında müəyyən komponentlər formalaşdırılır. Nəticədə əhali müəyyən proqram təminatından istifadə edərək həm öz kommunal tarixçəsini görür, həm də ödənişlərini edə bilir. Bundan əlavə, aidiyyətli dövlət qurumları bütün məlumat bazasında yığılan informasiya əsasında optimallaşdırma işləri aparmaq imkanı qazanır. Bütün bu elektronlaşdırma tətbiqi tibb və nəqliyyat sahəsi üçün keçərlidir. O cümlədən, şəhərlərin ekoloji mühitinin qorunmasında havanın yoxlanılması üçün naqilsiz sensor şəbəkələri vasitəsi ilə şəhər ərazisində çirklənməni elektron xəritə üzərindən müşahidə mümkündür. „Ağıllı şəhər”in digər şəhərlərdən fərqi bütün infrastrukturun elektronlaşdırılması və böyük məlumat bazasının yaradılmasıdır [6]. Bu məlumat toplusu əsasında bütün şəhər üzrə xərclərin və əhalinin yaşayış keyfiyyəti üzrə səmərəlilik artırılır. Müasir dünyada ağıllı şəhərlərin yaradılması qloballaşmanın və 4-cü sənaye inqilabının yaratdığı bir çox problemləri də aradan qaldıra bilər. Həmçinin şəhərlərin daha davamlı, əhatəli və təhlükəsiz hala gətirmək Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Davamlı İnkişaf Məqsədlərindən biri olaraq müəyyənləşmişdir. „Ağıllı şəhər” və „Ağıllı kənd” texnologiyaları vətəndaşların sağlamlığının və rifahını yaxşılaşdırmaq gücünə sahib olmaqla bərabər iqtisadi inkişaf üçün yeni yollar təqdim edir. Bərpa olunan ərazilərdə bulud əsaslı texnologiyaların tətbiqi həmin regionun bərpa prosesini sürətləndirir və onu texnoinvestorlar üçün maraqlı edir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə „smart-city” layihələrinin tətbiqi həmin regionu bu günün tələbi olan innovativ, texnologiya əsaslı investisiyaların axınını sürətləndirməklə, eyni zamanda növbəti mərhələdə Qarabağda innovasiya mərkəzləri və texnoparkların yaradılması üçün fundamental əsas rolunu oynaya bilər. Bulud əsaslı informasiya texnologiyaları tətbiq etmələri təkcə insan həyatını deyil, həmçinin ərazidə idarəetməni də asanlaşdırır. Hazırda dünyanın müxtəlif yerlərində - Sinqapur, BƏƏ (Dubay), ABŞ (Boston), Hollandiya (Amsterdam), İngiltərə (London), Norveç (Oslo), Danimarkada (Kopenhagen) „Smart City” layihəsi həyata keçirilir. Bu şəhərlərin turizm mərkəzlərindən olduğunu nəzərə alsaq „ağıllı şəhər” texnologiyaları böyük potensiala malik Qarabağ regionunda turizm sektorunu inkişaf etdirmək üçün əlavə imkanlar yarada bilər. „Ağıllı kənd” platformasında texnologiya vasitəsilə ucqar ərazilərdə davamlı inkişaf hədəflərinin həyata keçirilməsini müşahidə etmək mümkündür. Bu model vasitəsilə hökumətlər ictimai xidmətlərin səmərəliliyi və təhlükəsizliyini artırmağı, maliyyə xərclərini azaltmağı, şəffaflığı və yaxşı idarəetməni təmin etməyi hədəfləyir. Qeyd etdiyimiz kimi „Ağıllı kənd” layihələri dünyanın müxtəlif ölkələrində reallaşdırılır. Bu layihənin tətbiqində əsas məqsədlərdən biri insanların kənd yerlərindən şəhər yerlərinə axınının qarşısını almaqdır. „Ağıllı kənd” layihəsinin ikinci məqsədi insanlara kənddə pul qazanmaq imkanının yaradılmasıdır [6]. Üçüncü məqam isə ondan ibarətdir ki, hər bir ölkə vətəndaşının olduğu kimi, kənd sakinlərinin də dövlət xidmətlərinə çıxışı olmalıdır. Türkiyədə „Vodafone” un dəstəyi ilə yaradılan „Ağıllı köy” layihəsi, Qazaxıstanda „Villic Qazaxıstan”, Ruandada „Smart villic” proqramı, Ukraynada „Avtonom ağıllı kənd”, Almaniyada „Ağıllı kənd” layihəsi icra edilib və bu yerlərdə ağıllı ticarət və loqistika, ağıllı enerji üsullarından istifadə edilir. „Ağıllı şəhər” və „Ağıllı kənd,“ layihəsi Azərbaycanın şəhər və kəndlərində göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin, təhlükəsizliyinin, səmərəliliyinin artırılması, onların göstərilməsində informasiya texnologiyalarının tətbiqi, habelə həmin xidmətlər üzrə mövcud resursların effektiv istifadəsi və idarə olunmasının təmin edilməsində dayanıqlı inkişafın əsas prioritetlərindəndir. İşğaldan azad olunmuş şəhər və kəndlərdə bu layihənin tətbiqi ilə orada göstəriləcək xidmətlərin növbəti inkişaf mərhələsinə keçid üçün zəmin yaradılır. Bu məqsədlə Zəngilan rayonunun Ağalı

kəndinin ərazisində hal-hazırda inşasına başlanmış pilot layihə 1-ci, 2-ci, 3-cü Ağalı kəndlərini birləşdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, 50-dən çox ev, ictimai binalar istifadəyə hazırdır, 200-dən çox fərdi ev nəzərdə tutulmuşdur. Layihənin icrası 5 komponent: yaşayış. İstehsal, sosioloji obyektlər, ağıllı kənd təsərrüfatı və alternativ enerji mənbələri üzrə aparılır [2] „Ağıllı kənd” layihəsi gələcəkdə onun regionun digər ərazilərində də uğurla tətbiq edilməsinə zəmin yaradacaq. Layihənin yerinə yetirilməsinə 10,8 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Bu layihələrin geniş vüsət alması məqsədi ilə yeni nəqliyyat, yeni rabitə və yüksək texnologiyalar üzrə müəyyən qurumlarla söhbət aparılaraq məlumatlar əldə edilmiş və internet səhifələrində işıqlandırılmışdır.

Şəkil 1. Ağalı kəndinin Ağıllı kənd layihəsindən görüntülər

Qeyd etmək vacibdir ki, havanın keyfiyyətinin ölçülməsi, enerji paylama və nəqliyyat sistemlərində ağıllı infrastrukturun tətbiqi, həmçinin təhsildə məlumat sistemlərindən istifadə, bina və küçə infrastruktur planlaşdırma metodları ilə suyun paylanması, çirkab sularının toplanması və bu kimi məsələlər ağıllı şəhərlərin inşasında mütəşəkkil şəkildə, az zaman fasiləsində həll oluna bilər.

Hal-hazırda Qarabağ şəhər və kəndlərinin demək olar ki, tamamilə yer üzündən silinməsi problemi „ağıllı şəhər və kənd, layihələrinin bu ərazidə yerinə yetirilməsini bir növ tələb edir.

Ədəbiyyat

1. Мамедова Г.Г. Исторические города Азербайджана и проблемы их охраны XX əsr və tarixi islam şəhərləri XXI CENTURY Historic Islamic Cities Beynəlxalq konfrans Bakı/Baku-2007.
2. С.Б Эко аспекты регулирования градостроительной деятельности cyberleninka.r
3. <http://e-qanun.az.>frame work>.
4. <https://science.qov.az.news.open>.
5. <https://ovqat.com.>iqtisadiyyat>>.
6. <https://azvision.az.>news>,,Smart Village,,-Dünyanın ən ,ağıllı,. layihəsi Qarabağda-Azvision>